

LAND VAN SNEEUW EN AS

Petra Rautiainen is in 1988 geboren in een kleine stad in Oost-Finland. Ze haalde een master in Geschiedenis en Culturele Studies, reisde over de hele wereld en is altijd in de ban geweest van het Arctisch gebied. *Land van sneeuw en as* is haar debuutroman. Ze won er de Savonia Prijs mee, haar roman stond op de shortlist voor Boek van het Jaar, op de shortlist van de Lapland Literatuurprijs en is geselecteerd als speciaal project voor de Berlinale 2021. De rechten werden aan meer dan tien landen verkocht.

PETRA RAUTIAINEN

LAND VAN SNEEUW EN AS

roman

Vertaald uit het Fins door Sophie Kuiper

MERIDIAAN
UITGEVERS

2022

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Deze vertaling is mede tot stand gekomen dankzij een subsidie van het FILI (Finnish Literature Exchange)

F **I**
L **I**

Eerste druk, februari 2022

© Petra Rautiainen, 2020

© 2022 Nederlandse vertaling Sophie Kuiper

Oorspronkelijke titel *Tuhkaan piirretty maa*

Oorspronkelijk uitgave Otava Publishing Company

Deze uitgave kwam mede tot stand door bemiddeling van Rights & Brands

Omslagontwerp Nanja Toebak

Omslagbeeld © Nanja Toebak

Auteursfoto © JR Photography Oy

Typografie Wim ten Brinke

Drukkerij Wilco

ISBN 978 94 93169 45 6

NUR 302

www.meridiaanuitgevers.com

@meridiaanuitgevers

@meridiaanboeken

@MeridiaanBoeken

LinkedIn Meridiaan Uitgevers

NOOT VAN DE VERTALER

Tijdens de Tweede Wereldoorlog voerde Finland drie afzonderlijke oorlogen. Na de Winteroorlog (1939-1940) tegen de Sovjet-Unie, die eindigde met de Vrede van Moskou, moest Finland delen van zijn grondgebied afstaan. In de Vervolgoorlog (1941-1944) poogde Finland de verloren gebieden te heroveren, ditmaal met nazi-Duitsland als bondgenoot. In 1944 onderhandelde Finland over een vredesverdrag met de Sovjet-Unie. Onderdeel van dat verdrag was de eis dat het Finse leger de Duitse troepen uit Lapland verjoeg. Er waren eind 1944 nog zo'n 200.000 Duitse soldaten gelegerd in het noorden van Finland. Zo begon de Laplandoorlog (1944-1945). Terwijl de Finnen probeerden om de Duitsers via het noorden te verdrijven naar Noorwegen, paste het Duitse leger in Lapland de tactiek van de verschroeide aarde toe.

Decennialang werd beweerd dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog niet of nauwelijks nazikampen in Finland waren en dat de Finnen evenmin Joden deporteerden. Recent historisch onderzoek heeft echter anders uitgewezen: er zijn overblijfselen gevonden van meer dan tweehonderd gevangenenkampen in Noord-Finland, en het is bewezen dat in deze kampen rassenonderzoek werd verricht, of op zijn minst werd gefaciliteerd.

Het noorden van Finland, maar ook van Noorwegen, Zweden en Rusland is tevens het woongebied van de Sami: een van oorsprong nomadisch volk, dat meerdere Samische talen spreekt. De Sami waren in Finland nog tot

lang na de oorlog het slachtoffer van rassenonderzoek en discriminatie. Tegenwoordig zijn zij het enige officieel erkende inheemse volk van de Europese Unie.

In *Land van sneeuw en as* komen de onderdrukte positie van de Sami, de Laplandoorlog en de lang verzwegen Finse betrokkenheid bij Duitse oorlogsmisdaden voor het eerst samen in een Finse roman.

1

INARI

feb. 1944

Gisteren ben ik hier in Inari aangekomen; na strafkamp Hyljelahti nu dit gevangenenkamp. Het staat niet op de Finse kaarten. Vanaf de plaatselijke kerk is het een kilometer of twintig naar het oostnoordoosten. Niet ver van het meer. Een fatsoenlijke weg is er eigenlijk niet en de ingang wordt aan het zicht onttrokken door twee grote bomen. Twee borden verbieden onbevoegden de toegang, op straffe van de dood. In het Duits en het Inari-Samisch. Dat laatste omdat het, als er hier al iemand voorbijkomt, naar alle waarschijnlijkheid een of andere Lap is die met z'n rendieren door de wildernis trekt. Al is het natuurlijk maar de vraag of zo iemand kan lezen.

Hänninen stond me op te wachten. Ik stelde me voor: Väinö Remes, militair ambtenaar en tolk. Hij zweeg in alle talen, bekeek me van top tot teen. Zo'n jonkie, zag ik hem denken. We reden met een Duitse auto over het voetpad. Bij de poort van het kamp stapten we uit. De dienstdoende bewaker gaf eerst geen krimp, maar toen hij de officier zag, veranderde er iets in zijn blik. Ik zag aan zijn ogen dat die Duitser bang was. Op zijn kraag zat een doodshoofd. Hänninen zei iets tegen hem en bood hem een sigaret aan. Die nam de bewaker niet aan. Misschien verstond hij geen Fins.

Hänninen legde uit wat ik al wist. Ook hier zijn de gevangenen in afzonderlijke tenten ondergebracht. In de tent links zitten de Oekraïners, in die daarnaast de Sovjets en in de volgende de Serviërs. Er is hier ook een vierde tent. Daar heeft hij niets over gezegd. Geen idee wie daarin zitten.

Joden zijn hier niet. Joden, of vermeende Joden, worden naar Hyljelahti gebracht. Er zijn hier niet zoveel gevangenen als in andere kampen, maar toch worden er voortdurend nieuwe binnengebracht. Volgens Hänninen is er eergisternacht nog een lading helemaal uit Danzig aangekomen, met onder meer Polen en Roemenen. Die worden morgen meteen tewerkgesteld aan de weg naar het noorden. Dan zijn er in de omgeving nog een paar kampen, waarvan eentje uitsluitend voor Duitsers, voor landverraders en rasverraders. Rasverraders zijn het ergst. Elke zondag worden ze naar de stadsgevangenis in Inari gebracht om terechtgesteld te worden.

Dit kamp is niet te beschrijven zonder de stank te noemen. Ondanks de frisse winterlucht hangt overal een doodswalm. De stank sloeg me in het gezicht zodra Hänninen het luik van een van de tenten opende. Tussen smerige, vormeloze hompen stond een of ander bouwsel. Geen idee hoe ik erbij kwam, maar ik dacht eerst dat het een verzamelpunt voor blikafval was. Van oude conservenblikjes wordt namelijk van alles en nog wat gemaakt, maar al gauw beseftte ik dat dit blikken gevaarte dienstdeed als potkachel – natuurlijk. Eromheen lagen mannen te slapen, zij aan zij, sommige tegen die lorrenstoof aan en de rest dicht op elkaar. Er brandde niet eens vuur in de buik, al was het buiten steenkoud. De stank die de gevangenen verspreidden was zo afschuwelijk dat ik een hevige hoestbui kreeg.

Hänninen beweerde dat die onwelriekende geur wel went. Zijn ogen stonden loom, slaperig. Ik weet hoe je aan zo'n blik komt. Ik vroeg waarom de kachel niet brandde. Hänninen antwoordde dat gisteren een van de gevangenen zonder toestemming brandhout naar de tent had meegenomen.

We liepen door, langs de turfput naar een uit dorre boomstammen opgetrokken gebouwtje met twee ramen. Binnen was het warm. Hänninen tekende mijn aankomst in het kamp op in een boek. Ik zette er mijn handtekening onder zonder te lezen wat er stond, en hij keek evenmin wat ik daar neerkrabbelde. Hij is het allemaal net zo goed zat.

Hij benadrukte dat ik aan alle bevelen gevolg dien te geven en dat ik hier in dienst ben van de Duitsers, niet alleen als tolk, maar ook als bewaker. Als waarschuwend voorbeeld bracht hij een andere bewaker ter sprake, Lars nog-wat, die per ongeluk iets te diep in zijn wachthokje had gestaan, waardoor hij vanuit de verte niet zichtbaar was geweest. Commandant Felde, die hier ook mijn superieur is, kwam toevallig net terug naar het kamp na een onderhoud met gouverneur Hillilä en kolonel Willamo. Met een slok op. Hij schoot de bewaker ter plekke dood. Hänninen heeft het zelf gezien, zei hij. Hij bevond zich op dat moment in het gezelschap van de commandant. Hij beweerde dat hij nog steeds een spat uit de hersenpan van die jonge Duitser op zijn kraag heeft. Terwijl hij dat vertelde, nam hij iets kleins van de bovenste plank in de kast, stak het in zijn borstzak en pakte zijn koffer van de vloer.

Buiten overhandigde hij mij mijn wapens en overige uitrusting. Een geweer en een pistool. Voor het eerst dat ik die draag. In mijn eerdere functies had ik er geen toestemming voor en was het bovendien niet nodig. De holsterriem bleek zwaarder dan ik had gedacht. Zonder iets te zeggen liepen we naar het wachthokje waar ik dienst zou hebben. Voor we afscheid namen haalde Hänninen een bruinglazen flesje met blanco etiket uit zijn zak. Hij liet een paar druppels in zijn mond vallen, slikte en schraapte zijn keel. Hij keek me bedachtzaam aan en leek

te willen vragen of ik het koud had. Instinctief trok ik aan de kraag van mijn dikke jas, waaronder ik nog een extra overjas droeg, en ik bewoog mijn tenen in mijn ingevette laarzen.

Hänninen haalde een horloge uit zijn zak, keek erop en wond het op, richtte zijn blik naar de lucht. 'Er zit hier trouwens één Finse gevangene,' zei hij, en voor ik de kans kreeg om iets te vragen wenste hij me veel succes en liep hij in zijn eigen sneeuwsporen de poort uit, stapte in zijn auto en trok het zwarte portier met een klap dicht. Toen de achterlichten rood opgloeiden, verliet de Duitse bewaker zijn post. Hij salueerde en ging naar de barak om te slapen. Ik nam zijn plaats in.

Het zal kwart over drie zijn geweest toen aan de hemel een eenzame ster viel. Maar ik durfde niets te wensen.

Dit land heeft zijn wensen verspeeld.

Dit is een verloren land.

ENONTEKIÖ, 1947

Het was vijf voor elf toen Inkeri de auto voor het kookverfrode huis parkeerde. De zon was achter de bergen gezakt en de ronde toppen wierpen schaduwen op het glinsterende meer achter het huis. Een oprit was er niet, alleen iets wat voor een pad moest doorgaan, zodat Inkeri haar auto ver van het trapje naar de voordeur moest parkeren. Ze bekeek het huis door de stoffige voorruit, zonder echt iets te zien. In haar hand had ze de foto op basis waarvan ze het huis had gekocht en waarmee ze dat wat ze nu zag vergeleek. Ze beet op haar lip en legde de foto neer. Haar blik gleed van het huis naar de witte haarbal die aan de achteruitkijkspiegel goudglanzend hing te glimmen. Ze streek erover met haar wijsvinger. 'We zijn er,' fluisterde ze tegen de kluwen, en ze glimlachte vreugdeloos. Ze zette haar ronde zwarte zonnebril af. Haar ogen deden zeer. Ze brandden. Ze wilde dat ze ergens anders was.

Ze was dagen geleden vertrokken uit Helsinki. Het was een lange rit geweest, en dan had ze ook nog geregeld moeten stoppen om bij te komen. De wegen lagen er beroerd bij, hier en daar was het zelfs levensgevaarlijk. Mensen reden als gekken, het interesseerde ze niet in welke toestand ze achter het stuur zaten. Het vervelendste was nog wel zoiets ogenschijnlijk onbenulligs als het stof. In Afrika had Inkeri heel wat zand gezien. Ze had droogte en harde wind doorstaan. Ze had verschrikkelijke zandstormen meegemaakt, waarvan er een begin 1932 aan meerdere werknemers van hun plantage het leven had gekost. Inkeri had geleerd dat zand gevaarlijk was. Ze wist hoe de

fijne korreltjes je neusgaten en oren binnendrongen. Hoe ze je ogen uitdroogden, met in het ergste geval beschadigingen tot gevolg die je voor de rest van je leven het gevoel van gruis in je oog bezorgden. Dat wist ze maar al te goed. Maar hier had ze dat niet verwacht. Overal werd ze belaagd door onzichtbaar stof, dat hevige hoestbuien veroorzaakte. Zelfs de sinaasappels die ze uit Zweden had meegebracht waren op Laplandse bodem in een paar uur tijd volledig grijs geworden. Pas later had ze zich gerealiseerd dat het stof ook as zou kunnen zijn.

Inkeri wreef in haar ogen en richtte haar blik op het huis. Tot haar verbazing stond er een varkenstrog vol bonte bloemen tegen de buitenmuur aan. Ze wist niet wat ze zag. Onderweg had ze niets zien bloeien. Nog geen paardenbloem. Ze probeerde het vuil van de voorruit te poetsen, tevergeefs. Ze deed het portier open en pakte met haar vrije hand haar camera van de stoel.

Het was stil.

De blaadjes van viooltjes, geraniums en andere bloemen wuifden in de wind. Het was zo'n mooi gezicht dat Inkeri heel even vergat waar ze was en waarom, tot de bittere geur van kerosine haar neus binnendrong. Ze legde haar camera weer op de stoel, haalde een sigaret uit de zak van haar blouse en graaide in het handschoenenkastje naar haar heupflacon. Toen ze was uitgestapt nam ze een slok en stak ze haar sigaret op. Nu hoorde ze ergens een vogel. Een mannetjeskoekoek. Zijn roep schalde over het spiegelgladde water. Over een uur was het middernacht.

'Je wordt nog opgevreten door de muggen.'

Inkeri maakte een sprongetje van schrik toen ze achter zich een stem hoorde.

'Niet schrikken, goed volk.'

De spreker stootte een lachje uit en Inkeri draaide zich

om. Voor haar stond een zeventigjarige man. Inkeri had zijn leeftijd gezien in het koopcontract. Ze trok haar blouse recht en rook de zure zweetlucht die opsteeg uit haar reiskleding, die ze in Zweden had laten maken.

‘Goedenavond. Ik ben Inkeri, Inkeri Lindqvist.’ Ze stak haar hand uit.

‘Ja-ha. Mevrouw Lindqvist. De nieuwe eigenares van het huis, nietwaar?’ Hij schudde haar de hand. Hij droeg een blauwe Samische vierwindstrekenmuts, zo eentje als Inkeri weleens had gezien op ansichtkaarten voor toeristen.

‘Piera, aangenaam. Ik kwam alleen even water halen uit de put.’ Piera maakte een hoofdgebaar schuin naar achteren, waar Inkeri in de buurt van een oude stal en een buitenplee ook een put zag. Naast de put stond een roestbruine boom, die ze met opgetrokken wenkbrauwen bekeek. Piera wierp een blik over zijn schouder en keek toen Inkeri weer aan.

‘Ze zeggen dat die boom boven op de waterader staat, daarom is-ie zo spichtig. Ook het huis schijnt er half op te staan. Je kunt dus het best op een koperen plaat slapen, als je in zulke dingen gelooft.’

‘Ik geloof niet in zulke dingen.’ Inkeri hief haar kin.

‘Mooi zo. Ik ook niet,’ zei Piera monter, en hij keek nieuwsgierig naar de heupfles. ‘Is dat het echte spul?’

‘Ja. Echte korenbrand,’ zei Inkeri. Ze keek van de man naar haar fles. ‘Lust je een slok?’

‘Eentje dan. Echte drank hebben we hier al jaren niet gehad,’ zei Piera, en hij stak zijn hand uit om de fles aan te nemen. ‘En, hoe was de reis? Veel lijken langs de weg?’

Inkeri nam een slokje en hoestte. Ze knikte. Langs de weg waren kruisen opgericht voor de doden, zowel voor mensen als voor dieren. Tussen Rovaniemi en Muonio had ze minstens drie lijken langs de weg zien liggen, maar

ook meerdere dode rendieren, eentje half aangevreten en de overige nog slechts kale karkassen. Het lag er vol mee. Met mijnen en lijken.

Inkeri hoorde de voordeur opengaan. Uit het schemerduister kwam een jeugdige man tevoorschijn, die bovenaan het trapje bleef staan. Hij stak zijn handen in zijn zakken en keek naar hen. Inkeri wierp een blik op Piera. Hij had zijn emmer opgepakt en liep al langs haar heen. Nu pas zag Inkeri dat aan zijn linkerhand drie vingers ontbraken. De rest van zijn hand leek wel verkoold. Piera zag haar staren.

‘Door de bliksem getroffen,’ zei hij met een knipoog, en hij stak zijn pijp in zijn mond. Inkeri keek hem even aan en richtte toen haar blik op de jonge man.

‘Jij moet Olavi zijn. Olavi Heiskanen?’

‘Ik wilde net gaan slapen, toen ik stemmen hoorde,’ bromde de man, en hij kwam naar Inkeri toe om haar een hand te geven.

‘Ja. Ik ben je nieuwe hospita. Heb ik goed begrepen dat je hier wilt blijven wonen, als mijn huurder, ook als ik hier zelf in trek?’

‘Jawel, mevrouw. Als dat u schikt,’ zei hij. Ze keken elkaar even aan. Olavi haalde een sigaret uit zijn zak, klemde hem tussen zijn lippen en stak hem aan met een zilveren aansteker. Inkeri zei niets.

‘Er is een tekort aan woningen. Het ligt hier nog helemaal braak. In de oorlog is alles verwoest en er is voor niemand plek. De quakers die uit Amerika zijn overgekomen bivakkeren de hele zomer in tenten. Piera trekt bij zijn zoon in, een kilometer of twintig verderop. Ze hebben een huis gebouwd.’

‘Ja, ik ben hier alleen vannacht nog, ik help een handje bij de bouw van de kerk,’ zei Piera glimlachend achter zijn

pijp. Inkeri hield haar hand boven haar ogen tegen de middernachtzon en bekeek de twee mannen. De jongste nam ze van top tot teen in zich op.

‘Goed. Je betaalt wat je ook aan Piera betaalde,’ zei ze. ‘Maar meer huurders wil ik niet. Ik wil rust hebben. En als er problemen komen tussen ons, dan lossen we die samen op. Afgesproken?’

Olavi keek naar de grond. Inkeri meende een glimlach te zien. Toen knikte hij.

‘Goed.’

Inkeri wierp een blik op de trog en wilde iets over de bloemen zeggen, maar stak in plaats daarvan nog een sigaret op. Als er uit deze grond ooit al iets anders was opgeschoten dan dwergberken, dan was daar nu niets meer van over. De aarde was geschonden, verwoest en platgebrand. Alle bomen waren in de oorlog gekapt en als ze niet waren gekapt waren ze wel verkoold. Overal stonden zulke boslijken langs de weg. De puntige takken piekten spookachtig alle kanten op, pikzwart en grillig. Als zwaarden, of bajonetten. Tussen dat alles in markeerden schoorstenen de ruïnes van huizen. Ook die staken uit als groteske torens, als spotzuilen. Inkeri had gehoord dat de Lappen niet konden wennen aan de Finse ovens, en daarom hun oude vuurplaatsen weer opzochten. Als bedevaartsoorden.

‘Mag ik vragen wat u naar Lapland brengt, mevrouw?’ vroeg Olavi.

‘Ik ben hier om artikelen te schrijven over de wederopbouw. Over de modernisering van Lapland. De staat investeert met gulle hand in dit gebied,’ zei Inkeri. ‘Ik wil deze week nog de bergen in, als het weer het toelaat.’

‘Naar de *tunturi’s*?’ vroeg Piera.

‘Ja,’ zei Inkeri, en ze keek hem aan. ‘Ik heb nog een gids

nodig. Die me een echt Lappendorp kan laten zien, die je daar nog schijnt te hebben. Zou jij dat niet willen doen?’

Piera trok zijn wenkbrauwen op.

‘Verhalen over de modernisering van Lapland en de verdwijnende Lappencultuur dus, hm?’ zei Olavi spottend met zijn peuk tussen zijn lippen. ‘Dus daarom heeft de krant een heel huis voor u gekocht?’ Er volgde een ongemakkelijke stilte, waarin Piera met de krulneuzen van zijn laarzen in het gras schoffelde.

‘En jij, Olavi? Ben jij van hier?’

‘Ik?’ Olavi moest lachen, keek Inkeri geamuseerd aan. ‘Nee, ik ben niet van hier.’

‘Een zuiderling is ’t,’ zei Piera lachend. ‘Ovllá is hier tegen ’t eind van de oorlog aangekomen en nooit meer weggegaan...’

‘Ik werk aan de bouw van de kerk,’ onderbrak Olavi hem vlug.

‘O, is dat die bouwplaats waar ik langs gereden ben? Een kilometer of wat verderop? Het is nog nauwelijks te zien wat het moet worden, maar ik dacht al dat dat de kerk was.’

‘Ja.’

‘En werklui waren er ook. Op dit uur nog,’ zei Inkeri, en ze dacht aan de rokerige heuvel. Op de bouwplaats had een vuur gesmeuld. Misschien hadden ze meilers gebouwd, of wat dan ook. Inkeri had gezien dat de mannen lompen aan hun voeten droegen. En plotseling, vanuit het niets, moest ze aan Kaarlo denken. De gedachte trof haar telkens weer als slagregen of bliksem. Vanuit een heldere, stralende, zorgeloze hemel. En opeens was alles anders.

Inkeri keek om zich heen. Dit was de laatste plek die hij had gezien voor hij verdween. Ze slikte en probeerde aan iets anders te denken. De mannen vroegen of ze niet eens

naar binnen zouden gaan. Inkeri glimlachte plichtmatig.

‘Ja. Helpen jullie met mijn bagage?’ wist ze uit te brengen. De mannen namen ieder drie koffers. Inkeri pakte haar camera.

Toen ze over de drempel stapte, moest ze onwillekeurig weer denken aan de mannen op de bouwplaats. Met hun schoenen van natte berkenschors, zodat ze over vuur konden lopen. Net als ik, dacht Inkeri.